

«Сунтаар улууһа (оройуон)» муниципальной оройуон
«Бордон орто уопсай үөрэхтээһин оскуолата» муниципальной бюджетнай үөрэхтээһин тэрилтэтэ

«Олонхо дойдутун кэрэтэ»
4-5 кылааска программа

Праграмманы таһан онордо:
Салайааччы Евсева Елизавета Осиповна

Бордон

Программа пааспара

Тэрилтэ аата: «Бордон орто уопсай үөрэхтээһин оскуолата» муниципальной бюджетнай уопсай үөрэхтээһин тэрилтэтэ.

Аадырыһа: «Сунтаар улууһа» муниципальной оройуон, Бордон нэһилиэгэ

Ааптар аата: Евсеева Е.О. салайааччы

Иитиллээччи сааһа: 10-12 саас

Хабыллар оҕо ахсаана: 12 оҕо

Программа үлэлиир болдьоҕо: 4 сыл

Сүрүн сыала: Саха фольклорун барҕа баай тыыныгар, умсугутар улуу күүһүгэр оҕону угуйуу, уһуйуу уонна абылааһын.

Соруктара:

1. Аныгы технологияны туһанан саха норуотун төрүт үгэстэрин билиһиннэри;
2. Фольклор араас жанрдарын оҕо өйдүүрүгэр дьүөрэлээн оҕоҕо сахалыы эйгэни үөрэти;
3. Оҕоҕо норуот кутун-сүрүн инэрэн ыллыыр-туойар, олонхону толорор дьобурун сайыннары;
4. Оҕо төрөөбүт тылын, фольклорун билэрин ситиһии уонна бэйэтин норуотун ытыктыыр, таптыыр, кининэн киэн туттарын ситиһии

Күүтүллэр түмүк:

Оҕо айылҕаттан айдарыллыбыт, өбүгэлэриттэн удьордаабыт дьобурун, талаанын таба тайанан сайыннаран саха кийитин сиэринэн киэн-холку дууһалаах, амарах сүрэхтээх, хомоҕой тыллаах, чэгиэн доруобуйалаах, сахалыы куттаах-сүрдээх мин сахабын диэн киэн туттар дьобун киһини иитэн таһаары.

Прорамма быһаарар боппуруоһа: билинни кэмнэ саха оҕолоро ийэ тылларын билбэккэ улаатан, бэйэлэрин сахалыы өйдөрүн-санааларын,быһыыларын-майгыларын улам сүтэрэн иһэллэр. Норуот уус-уран айымньытыгар улахан суолтаны уурбаттар. Үксүн нууччалыы кинигэни ааҕаллар, телевизорунан нууччалыы биэриини көрөллөр. Нууччалыы сахалыы булкуйан санараллар. Ааспыт олохпут, улуу олонхоһуттарбыт, өбүгэлэрбит үгэстэрэ. Сиэри-туому тутуһуу уостан, сүтэн эрэр. Ону саналыы тыын киллэрэн үйэтитии бу программа иһинэн ыытыллар.

Программа научнай-теоретическай төрүтэ:

Н.И.Филиппова, Е.П.Чехордуна, У.М.Филиппова «Олонхо:өбүгэ үөрэбэ уонна билинни кэм», Н.И.Филиппова «Олонхо тыла», В.Н.Егорова, Т.П.Егорова, Н.Харитоновна «Олонхо кэскилэ кэнчээри ыччакка», Н.И.Флегонтова «Айыы бухатыыра», Н.И.Флиппова «Олонхо сайдыы тирэбэ», Е.П.Чехордуна, Н.И.Флиппова, «Олонхо педагогиката», Иванова Г.Н. «Саха фольклора» үлэлэригэр тирэбирдэ.

Программа теоретической суолтата: Хайа баҕарар кэмнэ, ханнык баҕарар үөрэх тэрилтэтигэр, кылаас таһынан ытыллар үлэбэ, төрүт культура учууталлара, куруһуок салайааччылары туһаныахтарын сөп.

Программа түһүмэхтэрэ:

1. Оҕону сыллыктааһын, чинчийээһин
2. Утумнаахтык дьарыгырыы, уһуйуу
3. Олонхону сөпкө толорорго сайыннарыы

Уһуйар ньымалар:

- Көрдөрүү – Норуот уус-уран айымньыларыгар сыһыаннаах ойуу-бичик, араас онһук, туттар тэрил-барыта көрдөрүүгэ турар;
- Алтыһы-Олонхону толорооччулары, тойуксуттары, норуот ырыаһыттары кытта алтыһы;
- Уһуйуу – киһи бэйэтин айылҕатын уратытын билэ улаатарыгар кэтээн көрүү көмөлөһөр. Уһуйуу 4 хайысханан сайдар: өйгө-санааҕа, кэрэбэ, дьобурга-идэбэ, эти-хааны эрчийиигэ.
- Такайы – толкуйу тобуларга, дьобуру үөскэтэргэ такайы көдьүүстээх.
- Сайыннарыы – оҕо айылҕаттан бэриллибит талаанын, өйдүүр дьобурун сайыннаран, истибитин инэринэр, өйүгэр тутар, хатыыр, толкуйун кэтээн көрүү.

«Оҕо ыллыыр-туойар дьобурун, олонхону таба толоруутун норуот уус-уран айымньытын нөнүө сайыннарыы»

Кириитэ

Ханнык баҕарар этнос, сир үрдүгэр араас эргимтэбэ олорор буолан, сайдыытын таһыма төрөөбүт эйгэтиттэн ыйаахтаах. Ол иһин омукар олохторо-дьаахтара уратылардаах, быһыылара-таһаалара араас көрүннээх, санарар тыллара атын-атын. Төрүт культуурабыт сайдыытыттан бүтүүн саха омукар кэлэр кэскилэ тутулуктаах. Саха фольклора түн былыргыттан киһи өйө-санаата сайдыытын түстүүрэ, дьобурун уһугуннарыыга, айылҕатын байытыыга сүрүн суолталаах. Уос номоҕун көрүннэрэ: олонхо, ырыа-тойук, сэһэн, остуоруйа, үлэ ырыата, өс хоһооноро, чабырҕахтар, таабырыннар уо.д.а. баай ис хоһоонноох буоланнар иитэр-үөрэтэр күүстэрэ улахан.

Дэ онон саха фольклорун барҕа баай тыыныгар, умсугутар улуу күүһүгэр оҕону кыра эрдэбиттэн угуйуу, уһуйуу, абылааһын бу программа сүрүн сыала буолар. Программаҕа фольклор араас жанрдарын оҕо өйдүүрүгэр дьүөрэлээн, кыабын учуоттаан, сааһыгар сөп түбэһиннэрэн билиһиннэрэргэ, иһитиннэрэргэ уонна үөрэтэргэ диэн аттарылынна. Ол курдук кыра саастаах оҕолорго остуоруйа, таабырын, оһуокай киирдэ; улахан саастаахтарга олонхо, тойук, оһуокай, ырыалар эбиллэн биэрэр онон фольклору билиһиннэри уустугулар, дириһиир.

Сүрүн сыала: Норуот уус-уран айымньытыгар интириэһи үөскэтии, төрөөбүт, тыл дириһин, ийэ тыл имэнин инэрии.

Соруктар:

- Фольклор жанрдарын оҕо истэн араара үөрэнэрин ситиһии
- Фольклор араас көрүнүн туһанан оҕо ойуулаан-дьүһүннээн, уобарастаан толкуйдуур дьобурун эрчийии, сайыннарыы
- Фольклор айымньытын көмөтүнэн оҕо тылын байытыы, уустаан-ураннаан бэргэн-хомоҕой тылынан кэпсэтэр дьобурун сайыннарыы

Программа сүрүн ирдэбилэ

Иитии-үөрэтии көдүүстээх буоларын туһугар манньк сүрүн ирдэбиллэр тураллар:

1. Саха оскуолаларыгар оҕону иитии-үөрэтии, сайыннарыы фольклорга олобуран барарын учуутал өйдүөхтээх
2. Фольклору билиһиннэри иитэр-үөрэтэр үлэ араас ньыматынан ситиһиллэр
3. Оҕо болҕомтотун тарда, активноһын үрдэтэр сыалтан элбэх көрдөрөн үөрэтэр матырыяалы, технической средствины, дидактической оонньууну туһаныллар
4. Иитээччи фольклору дириһник билэн, сатаан остуоруйалыыр, олонхолуур, ыллыыр, оһуокайдыыр, тойуктуур буолуохтаах.
5. Оҕо ахсаана элбэх буоллаҕына биирдиилээн талааннаах оҕолору бөлөхтөргө сүүмэрдээн ансаамбыл тэриниэн сөп.

Фольклор жанрдара	4 кылаас	5 кылаас
Остуоруйа	«Ала тураах уйата», «Умнаһыт уонна кэччэгэй», «Бырдах хайдах үөскээбитэй», «Дьадыаны сириг хайдах сүтэрбитэй», «Уу иччитэ», «Биир мастан үс үүнүү»	Оҕо сэхэннэри, номохтору, үһүйээннэри, булан кэпси и үөрэнэр
Норуот ырыалара	Норуот, дэгэрэн ырыаларын араара, матыыптарын сатаан таба ыллыы үөрэниэхтээх	Олонхо геройдарын ырыалара: Туйаарыма куо ырыата, Айыы Умсуура удаҕан ырыата, Абааһы кыыһын ырыата,

		Сорук боллур ырыата, Бухатыырдар ырыаларатойуктара
Оһуокай	Оһуокай матыбын, хамсанытын, ис тугулун үөрэтии	Оһо оһуокай араастарын араара, ис тугулун билиитэ, бэйэтэ оһуокай тылын айарга холонуута.
Тойук	Араас тиэмэбэ тойук туйтарары	Араас тиэмэбэ тойук айарга холонуу
Олонхо	Олонхону кытта билсигии, истии, ырыатын-тойугун ыллыырга холонуу	Олонхо тылын-өһүн ааба, толоро үөрэнии, геройдар ырыаларын-тойуктарын матыыптарын араара үөрэнии
Чабырбаһа	Айаһ, тыл, сирэй эрчилиилэрин толоруу. Араас сөптөөхтүк тыынарга эрчилиилэри оноруу, чабырбаһатары толорорго үөрэнии	Чабырбаһа тылын-өһүн таба сангарарга, артыыстыырга үөрэнии
Үгэ	Үгэ өйдөбүлүн үөрэтии, араас үгэни истии	Оһо бэйэтэ хамсанан, артыыстаан, оруолугар сөптөөхтүк киирэрин ситигии
Уопсайа	Нэдиэлэбэ 1 чаас	Ыйга 4 чаас, сылга 35 чаас

Күүтүллэр түмүк

- Оһолор бу сыл иһигэр норуот уус-уран айымнытын кытары билсигэн үөрэтэн сабалыыр.
- Фольклор жанрдарын быһаарыыларын чопчу билэр буолуохтаах
- Кыра жанрдарга бэйэлэрин күүстэрин холонон толорон көрөллөр

Түмүк

Оһо бу сыллаабы программанан утумун быспакка үөрэннэбинэ норуотун уус-уран айымнытын ытыктыыр, киэн туттар, салгыы сайыннарар киһи буола үүнэн тахсар. Төрөөбүт тылынан чуолкайдык санаатын сааһылаан сангарар, айылбатан бэриллибит талаанын сайыннарар. Дьону-сэргэни кытары үлэлии үөрэнэр. Программа көдүүстээх буоларын туһугар уһуйааччы хара маннайгыттан оһо болжомтотун тардан, алыптаах эйгэни тэрийэн уһуйууну ытыгытаах. Үөрэбинэн эрэ мунурдаммакка сизэр-майгы өтгүнэн эмиэ иитилиэхтээх. Оччобуна оһо өбүгэлэртэн утумнаабыт дьонно амарах сыһыана, идэбэ бэриниилээх буолуутун курдук үтүө хаачыстыбалара ордук күүскэ сайдаллар. Бу программа оһооо саха омук фольклорун туһунан үөрэтиигэ дирин билиини биэрэр. Ол курдук оһо норуот уус-уран айымнытын диринэтэн үөрэтэр уонна ону толорорго эрчиллэр. Манна уһуйааччы хайаан да бэйэтэ норуот уус-уран айымныларын сатаан толороро улахан оруолу оонньуур.

Туһаныллыбыт литература

1. Ефимова Д.Г., Аммосова В.В., «Олонхо оҕо уруһуйугар» (төрөпүттэргэ, басытааталларга аналлаах пособие). Дьоккуускай «Дани Алмаас», 2007-40 с
2. Андросова Т.И. «Утумнааһын удьуордааһын оскуолата». Дьоккуускай «Сорук» 1996-61 с
3. Н.И.Филиппова, Е.П.Чехордуна, У.М.Филиппова «Олонхо:өбүгэ үөрэҕэ уонна билигини кэм». Дьоккуускай «Офсет» 2006-160 с
4. Федоров Г.Г. «Оҕону туойарга үөрэтии» (методическое пособие для руководителей народных ансамблей и интересующимся якутским фольклором). Дьоккуускай «Полиграфист» 1993-46 с
5. «Кистэлэн күүс» хаһыат №5(5) 19.02.2010 с
6. Филиппова Н.И. «Олонхону оскуолаҕа үөрэтии» (учууталларга аналлаах методическай көмө пособие). Дьоккуускай «Кинигэ издательствота» 1981-104 с
7. Чехордуна Е.П., Филиппова Н.И. «Олонхо педагогиката: олоххо киллэри суола-иһэ, ньымалара». «Дани Алмаас», 2007-112 с